

медико-психологічних факультетів — це соціальна чутливість і творча сила. Адже без цих якостей майбутній лікар-психолог не зможе повноцінно виконувати свої функціональні обов'язки: допомагати людям, які як наслідок соматичних хвороб мають певні зміни у психіці, а також людям, які досить гостро реагують на несприятливі життєві ситуації (катастрофи, землетруси, терористичні акти, нестабільність політичної ситуації у країні, звільнення з роботи тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение ответственного психолога-практика // Моск. психотерапевтический ж-л.— 1993.— № 1.— С. 12–20.
2. Олдхэм Дж., Моррис Л. Узнай себя. Автопортрет вашей личности.— М.: Рипол Классик, Вече, 1997.
3. Роджерс К. О групповой психотерапии.— М.: ЭКСМО, 2000.
4. Сборник психокоррекционных техник. Третье издание.— Ярославль: НПЦ «Психодиагностика», 1996.
5. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения.— СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001.

Ключевые слова: профессионально значимые качества, психотравмирующие ситуации, саморазвитие, профессиональное становление.

Key words: key qualities, psychologically traumatic situation, self-development, professional development.

УДК 371.132

Н. Я. Козліковська

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

В статтє рассматриваются психологические особенности и факторы общения в ранней юности, показано его значение в этот возрастной период для развития личности.

Psychological specific and factors of early youth are considered, the significance of communication for personality development in this age period is shown.

Неможливо уявити собі розвиток людини, саме існування індивіда як особистості, його зв'язок з суспільством поза межами спілкування з іншими людьми. Воно включає в себе все різноманіття

духовних і матеріальних форм життєдіяльності людини і є її нагальною потребою. Спілкування є такою спільною діяльністю людей, учасники якої ставляться один до одного і до самих себе як до суб'єктів.

Особливо важливого значення набуває проблема комунікативної компетентності як узагальненої комунікативної властивості особистості, що охоплює розвинені комунікативні здібності та сформовані вміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила.

Рання юність характеризується не тільки тим, що дитина перебуває в перехідному періоді від дитинства до дорослості, а й зміною характеру її взаємин, адже на цьому віковому етапі вона переосмислює існуючі цінності і змінює форми набуття нових. Усе це відбувається у процесі спілкування старшокласника з однолітками.

Відомі вчені Б. Г. Ананьєв та В. Н. Мясичев виокремили три складника, що треба брати до уваги при дослідженні проблем спілкування:

- 1) пізнання людьми одне одного;
- 2) емоційне ставлення їх одне до одного;
- 3) взаєморозуміння партнерів по спілкуванню.

Отже, при взаємодії важливим є взаєморозуміння, тобто сприйняття людини людиною та дослідження особливостей міжособистісної перцепції. Враження, що виникає при сприйнятті людини, відіграє важливу регулятивну функцію у спілкуванні. На основі сприйняття іншої людини формується уявлення про наміри, думки, здібності, установки партнера по спілкуванню. Цей процес під час комунікації здійснюється з двох сторін: кожен із партнерів по спілкуванню уподібнює себе іншому.

Треба підкреслити важливу відмінність між пізнанням світу, природи і пізнанням людини людиною. Якщо пізнання природи відбувається на основі чуттєвого відображення об'єктивного світу та раціонального мислення індивіда, то пізнання та розуміння людьми одне одного відбувається на основі взаєморозуміння, і передбачає розуміння цілей, мотивів партнерів по спілкуванню.

Діти і старшокласники постійно перебувають у спілкуванні одне з одним, вони завжди залучені у систему міжособистісних взаємин, повсякденну взаємодію, опосередковану їхньою діяльністю. Будучи важливим фактором, спільна діяльність — це здатність спільно жити і працювати. Л. С. Виготський підкреслював роль спільної діяльності для розвитку психіки людини, зазначав, що внутрішні психічні процеси є перетвореними формами зовнішньої колективної діяльності людей, результатом співробітництва [6].

Відзначимо, що спільна діяльність старшокласників має свої вікові особливості. Переважні процеси індивідуалізації в ранньому юнацькому віці накладають свій відбиток на характеристики діяльності. Провідним мотивом поведінки та діяльності учнів середніх класів, на думку Л. І. Божович, є їх прагнення знайти своє місце серед товаришів. Процеси індивідуалізації супроводжуються активним пошуком груп, де юнак буде прийнятим. Спільна діяльність при цьому може бути найрізноманітнішою. Не випадково саме в цьому віці учні найбільш інтенсивно займаються в різноманітних гуртках. Змінюється і мотивація спільної діяльності старшокласника. Часто метою взаємодії стає не її зміст, а бажання «бути разом», коли старшокласникам не важливо, з якого приводу вони співробітничать. Разом з тим дедалі більшої сили набуває соціальний контроль: норми та оцінки товаришів більш жорстко регулюють поведінку старшокласників у спільній діяльності.

А. В. Петровський зазначає, що оптимальним для формування колективних взаємин є взаємодія, коли її цілі дають змогу кожному, виступаючи від себе особисто і від імені всієї групи, усвідомити свій внесок у досягнення спільного результату.

Сфери соціалізації особистості зумовлюють нерозривний зв'язок між діяльністю та спілкуванням. Г. М. Андреева зазначає, що спілкується завжди діяльна людина: її діяльність обов'язково пересікається з діяльністю інших людей [3]. Діяльність за допомогою спілкування не просто організовується, а й збагачується, внаслідок чого формуються нові зв'язки та взаємовідносини поміж людьми.

Комунікативна компетентність старшокласників має свою психологічну специфіку, пов'язану з особливостями цього вікового періоду, оскільки рання юність — гостропротікаючий перехід від дитинства до дорослості, в якому переплітаються суперечливі тенденції соціального розвитку.

Л. С. Виготський відзначав, що на основі статевого дозрівання виникає новий світ потягів і інтересів, виникають нові рушії поведінки та її спрямованості. Важливим фактором культурного та духовного розвитку особистості старшокласника, за Л. С. Виготським, є мовлення, яке спочатку є засобом зв'язку, засобом спілкування, засобом організації колективної поведінки, яка виходить на якісно новий рівень, а пізніше стає основним засобом мислення, основним засобом становлення особистості. Варто розрізняти у вербалізованій поведінці функцію командування, що належить слову, і функцію підпорядкування. Оскільки слово виконує функцію команди стосовно інших людей, то в ранньому юнацькому віці воно

починає виконувати ту саму функцію стосовно себе самого, отже, воно стає основним засобом оволодіння власною поведінкою, регулятором взаємин з довкільцями.

Розглядаючи комунікативні властивості особистості старшокласника в єдності мотиваційних, когнітивних, емоційних компонентів, можна зазначити, що вони можуть виступати не лише продуктом індивідуального розвитку, а й одним із його факторів.

І. С. Кон відзначає, що розвиток пізнавальних функцій та інтелекту має дві сторони — кількісну і якісну. Кількісні зміни полягають у ступені глибини рівнів розвитку: підліток вирішує інтелектуальні завдання легше і швидше, ніж дитина молодшого віку. Якісні зміни — зміни у структурі мисленевних процесів: важливо не те, які завдання вирішує людина, а яким чином вона це робить [7].

Дослідження структурних змін з розвитку інтелекту дає змогу глибше зрозуміти механізми спілкування різних вікових категорій людей. Відомо, що всі старшокласники, навіть з середніми розумовими здібностями, володіють гіпотетично-дедуктивним мисленням, але далеко не всі однаково використовують означену якість. Це виражається в їх індивідуальних і колективних вчинках та діях, а також у рішеннях, які приймаються під час спільного спілкування. У процесі колективного спілкування виявляються індивідуальний потенціал особистості, її соціальні властивості, її коло інтересів і здібностей.

Відомо, що старшокласники з низьким рівнем емоційної реактивності (з уповільненою або неадекватною емоційною реакцією на оточення) менш комунікабельні. Вони більш тривожні, дратівливі, емоційно нестійкі, нерішучі у своїх вчинках та діях, аніж їхні високореактивні однолітки. Некомунікабельність зберігається і в більш зрілому віці та доповнюється важким пристосуванням до колективу, проявом невротичних симптомів тощо.

Як зазначав Л. С. Виготський, завдяки спілкуванню створюються психологічні умови відкриття свого внутрішнього світу, навіть юнацька здатність заглиблюватись у себе та насолоджуватись особистісними переживаннями багато в чому залежить від безпосереднього спілкування з іншими людьми, залучення до цінностей, культури тощо. Виникаюче юнацьке «Я», ще дифузне, розпливчасте, нерідко переживається як смутна тривога або відчуття внутрішньої порожнечі, яку потрібно чимось заповнити. Результатом цього стає зростання потреби у спілкуванні і разом з тим підвищення його вибірковості, зміна попередньої якості.

Із наведеного короткого аналізу проблеми можна зробити висновки про те, що в період ранньої юності завершується становлення взаємозв'язків між комунікативними особливостями особистості, комунікативні компоненти інтегруються в єдиний інтегральний показник комунікабельності. Порушення гармонії в рівнях розвитку комунікативних особливостей може бути зумовлено психотравмами, що мали місце у комунікативній діяльності.

У період ранньої юності розпочинається суттєва перебудова структури емпатійних здібностей, емпатія стає більш диференційованою та структурованою. Така перебудова, враховуючи особливості психічного розвитку у старшому шкільному віці, найімовірніше, може бути наслідком становлення світоглядних установок особистості. У комунікативній діяльності розпочинає відігравати важливу роль ідентифікація себе з іншими людьми, нового змісту набуває виразність та легкість спілкування. Особистісні установки перестають відігравати значну роль у спілкуванні, що може зумовлюватись перебудовою світоглядних установок особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абрамова Г. С.* Некоторые особенности педагогического общения с подростками // Вопросы психологии.— 1984.— № 4.— С. 96–99.
2. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания.— СПб.: Питер, 2001.— 288 с.
3. *Андреева Г. М., Яноушек Я.* и др. Общение и оптимизация совместной деятельности.— М.: Изд-во МГУ, 1998.— 301 с.
4. *Аргентова Т. Е.* Стилль общения как фактор эффе́ктивности совместной деятельности // Психологический журнал.— 1984.— Т. 5.— № 6.— С. 130–133.
5. *Бодалев А. А.* Восприятие и понимание человека человеком.— М.: Просвещение, 1982.
6. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений: в 6 т.— Т. 3.— Проблемы развития психики.— М.: Педагогика, 1983.— 367 с.
7. *Кон И. С.* Открытие «Я».— М.: Знание, 1979.
8. *Крысько В. Г.* Общая психология в схемах и комментариях к ним.— М.: Флинта, 1998.— 357 с.
9. *Махова Т. В.* Особенности процессов рефлексии в подростковом возрасте // Вестник Московского ун-та.— Сер. 14. Психология.— 2000.— № 2.— С. 79–84.
10. *Мясищев В. Н.* Психология отношений. Избранные психологические труды.— М.: Знание, 1995.— 420 с.

Ключевые слова: развитие личности, общение, рефлексия, эмпатия, период ранней юности.

Key words: personality development, communication, empathy, early youth period.